

Attention.

This translation made by google translator in 2019.

The original text:

Nagy, Péter Tibor

A tömegesedés évszázada: a történet-szociológia új lehetőségei

EDUCATIO 23 : 2 pp. 216-238. , 23 p. (2014)

http://epa.oszk.hu/01500/01551/00068/pdf/EPA01551_educatio_2014_02_216-238.pdf

Only the abstract has been controlled!

Contact: nagypetertibor@gmail.com!

PÉTER TIBOR NAGY

The Century of Massification

- New Opportunities for History Sociology -

The twentieth century is the compulsory increase in the number of graduates of Hungarian higher education in the century, the increase in the number of graduates, the change in the number of graduates, the changes in the gender, social and age composition of all higher education history.

so many people have been dealing with THE topic that it would seem superfluous to summarize the main lines of growth. For example, *Ladányi* , based on contemporary statistical yearbooks, reports that the number of listeners increased from 8,000 in 1891 to 14,000 in 1901 and to 17,000 in 1911 (*Ladányi*, 1969, p. 13).

Recently, *Zsuzsanna Biró* collected the number of listeners, so it turns out that compared to the data of 15,000 people in the last year of peace, the figure of 1921 is 14,000 in the country, which is half the size of the population, and 16,000 in 1931, 17,000 in 1941. . (The latter, of course, is again the data of the enlarged country, so it is more interesting that the number of 1938 was 13 thousand.) (*Biró*, 2013) After examining the five-year-old average, the students before 1903 Its annual growth rate was 5-600, which meant that the number of students increased by 1.05 year-on-year. Growth then declined and remained between 100 and 300 per year for a long time, corresponding to an increase of 1.01 to 1.02. Before World War II, growth accelerated to 400 people. On the other hand, between the two world wars - in the middle of the '20s - a decline, at the turn of the decade, a modest increase (between 1.002 and 1.012), and again a decline, which only increases due to territorial feedback, which means that one million inhabitants The number of university students / college students has increased only modestly. One of our tasks will be to explain it the reason why it slows down is the growth in the period that, according to the prevailing public spheres, pays special attention to the preservation and creation of cultural dominance.

The student number starts to grow in 1945, and especially after 1949, reaching 60 thousand in 1953, but it will fall back to 40,000 by the turn of the decade. in the next decade. In 1980-1990, the number of listeners stabilized on a hundred thousand scale (*Ladányi*, 1999 , p. 81).

So, in the last quarter of the dualism, we can speak of a growing number of students stagnating between the two world wars - though the one million inhabitants have a hall this stagnation has taken place at a higher level. And after 1945 - the hell despite lanterns - the number of students has tripled, so the number of students per million has increased by more than two and a half times. It is known that after 1990

it is not yet easy to analyze - there has been a further recovery, doubling the number of students and graduates.

This has already been shown in research. Historical Sociology of Past Years at the same time, *some new approaches* are proposed, as described in this short article.

SOCIOLOGICAL research on these data, they can start mass higher education for the description of the following: \ t

First the age group data of those with higher education qualifications;

Second the data of the graduates of intellectuals, per group of graduates / age group;

Third the data of dependents of a higher education institution student;

4th from the data of the university-college audience;

5th data on the number of diplomas issued each year.

1-3. the source of the data is primarily the census and at different times representative sociological surveys representative of the adult population. The two sources do not trigger each other because they are quite accurate numbers because of the completeness of the census however, in the case of sociological recordings, we have a chance to separate college and university degrees and educational qualifications from different ages. we are specifying the socio-demographic background of graduates.

Refer to 4-5. The source of the data is the annual state administration statistics and the sociological recordings, which were taken partly - for the older ages - by enrolling university enrollment registers, graduation books, and partly by querying samples. The two data The complementarity of pus is also true here.

The higher education, the number of students in higher education, the increase in the number of graduates and the social composition of the stakeholders can be divided into four stages from a resource-oriented and methodological point of view.

The first stage is from 1850 to approx. It lasts until 1880. This section is characterized by both uncertainties about student numbers and census graduate data. We in-depth databases can hardly be created.

The second stage is approx. It lasts from 1880 to 1920. It is characterized by being systematic and out we have reliable statistics on number of listeners, number of diplomas, many big diplo census data are available for other groups by age group. He's schooled -

There is no specific data in higher education statistics yet, but retrospective estimates can be made on the basis of age group data recorded in later periods. Based on the personalized databases, we have data on the ethnic, denominational, regional and gender composition of graduates. We do not have any data about the other audience (i.e., no diploma) because enrollment registers - at least in Budapest - have been destroyed. In the case of two groups, the situation is different: we have data about the father's occupation and place of residence for those attending foreign universities and students of the University of Cluj. Later graduates who have found themselves in high school have been hit We have data on the road of the road and the occupational background of the carrier, but this is repre- senting zentativity still needs to be investigated.

The third phase lasts from 1920 to 1949. Number of students and graduate students good quality, age group data is available from censuses to graduates. Census data adequately reflects processes, one part-time because university and graduate degrees are at first the first of their twenties on the other hand, and on the other hand, because higher education is mainly a university degree. We have personal data about students and graduates, and their composition is now not only ethnic, denominational, regional and gender It can also be described from the point of view of the training path and the occupation or place of residence of the carrier.

The fourth phase lasts from 1949 to about 1990. The censuses are a 'top end This is now a significant loss of data, as the size of the latter is increasing. The age group data indirectly allow us to estimate the magnitude of those who did not graduate at the beginning of their twenties, that is to say the evening and Data on the number of students and graduates are satisfactory. The background of the students' occupational background can be examined from public administration data, opinion polls and a specific census data from 1960 to 1980, dependency statistics. for student opinion polling and we can estimate the age group data for adult research - the latter record also provides an opportunity to estimate denominational composition. Estimating the ethnic background can only be done in a much weaker quality.

There are no really new results for the first era. Certain occupation Although there are many personal databases, many of them are not age groups, so the development of higher education before 1880 for a detailed social history survey is remains hidden.

Estimating the number of graduates before 1920 using the census data for the 1920s and 1930s

The category of "graduates" has been included in the national censuses since 1920. (Published data are much more detailed and therefore more interesting than foreign censuses of the time.) Therefore, the opportunity available for graduates is comparable to Before Trianon and Trianon data, and even for the remaining counties, the number of graduates in the Trianon region before 1920 can be expected to be exactly the same as the majority of the remaining counties - cannot be applied.

In the first approach, we can say that the ratio of graduates and graduates in 1920 and 1930 is considered a characteristic of each age group and we consider it expandable by 1910. (Extension of the 1920s, 1930s data The most important argument that can be attributed to World War II losses does not stop in this case, although it obviously modifies the proportion of graduates and the general population, so that graduates - officers - died in a different proportion than undergraduates and private graduates - graduates and graduates however, *both* were reserve officers.) Because 1910 is available from a number of secondary-educated population and by age group, you we can also have an estimate for the graduates of the larger country.

This estimate can also be clarified if we say that the proportion of graduates and graduates in Budapest and in the countryside is clearly different. Thus, we can make the clarification in the way that we make our previous estimate separately for Budapest and the national population reduced by Budapest.

Further refinement may be the objection that the age range of graduates and graduates may be different in regions where there are more and less people. Fortunately, the census also includes data on towns and counties with municipal rights, and if urban data from the 1920s and 1930s were applied to urban data from 1910, then "counties", "big cities", and "Budapest" are separate -different dip The number and age of graduates in 1910 is the sum of the number of graduates group rate. Of course, there are objections to this estimate: on the one hand, in historical Transylvania, due to the differences in laws prior to 1848 There are fewer townships with parity rights than other similar developed countries In this part of Transylvania, the Transylvanian (but not very developed but highly developed) Saxony cities are unjustifiably pushing up the national average of the countryside as an aggregate. has the right of authority, so their data pulls down the "metropolitan" block on the one hand, and on the other hand weakens the data of the surrounding county, such as smaller cities like Komárom, Ma rubbish fair, paddle. It is possible, therefore, to have a solution that will form the "metropolitan" block from some of the major cities with municipal authority.

At the same time, however, the objection is that the so-called "countryside" concept is too long rogen: the number of counties' diploma ratios varies widely, one of the main reasons being that the location of towns which do not reach the law of the municipality (ie including the surrounding county) is uneven in the country. Graduate data about the county around it is reinforced eg Cities over 30,000 such as Brasov or Kiskunfélegyháza, and even more than 40,000 inhabitants in 1900, so in Székesfehérvár, Sopron, Košice, Győr New York, a city larger than Fiume.

Anyone who needs a degree of accuracy that takes this into account can take a more complicated procedure.

As a first step, the development of number of development numbers in the municipalities is different Delu.

- 1.) The first position would show how many percent of those who completed at least four high school classes in the population in 1910, 1920 and 1930. This is a good indicator of civicism, as it includes four high school graduates in addition to graduates.
- 2.) The second position would show how many hundred in 1910, 1920 and 1930 at least eight secondary school graduates in the population. This is a good indicator of belonging to the middle class, as it includes teachers from eight high school classes as well as graduates from high school.
- 3) -4) The third and fourth positions would modify the same data by subtracting the average number of four high school graduates from the number of graduates. number of graduates and school leavers. It can be assumed that teachers, the number of village notaries are not determined by the "demand" of the society of the given county, but by the size of the settlement, since the central state and the big churches are gon. they had to be somewhat "equipped" in some areas, and paradoxically, this could lead to a higher number of teachers per 10,000 inhabitants in a small village, than in counties with larger (but not developed) settlements. varying degrees of interdependence of settlements and the proportion of villagers with mixed religion is more likely to get to a second priest and teacher than to the same-level / similar size one-denominational settlements. 5) -6) The fifth and sixth grades are the number of graduates of rural municipalities he removes the traffic officials from the city, as it is a city with large cities - there is no public transport - so the transport officer is actually a trainer. But it is not the society of each county that determines how many railroad officers are being held, but the railway structure of the country. Although the latter is related to development, it is not de it is a terminal, because it is a railway line that often goes to underdeveloped areas in developed cities. 7) -10) The seventh-tenth grade is the industrial population, the four high school graduates from industry It sets scales on the basis of the

proportions of the eight industrial secondary schools. 11) -13) The eleventh - thirteenth grade performs the same with the commercial population.

14) The fourteenth post is ranked according to the number of employees in factories employing more than twenty workers, as larger businesses tend to have an economic administration that requires a higher education degree. These data were compared between 1920 and 1930 by the census graduate. After that, we have to do nothing but say: *the e have the ability to graduate from any of the counties attached to the two areas (14 eyes above) We can estimate the capability of a graduate of the most similar, remaining county in accordance with point 3.1.* This means that we can set the ratio between the number of graduates in the later Trianon area and the number of graduates in the area that was disengaged in 1910.(What is more, if we find a sufficiently high correlation between the 14 variables that have been used and those that have not used the proportion of the educated, then we can make estimates based on the occupational data of the 1890 and 1900 censuses, even the number of graduates is not available.) Since the proportion of graduates in the 1920s and 1930s may be graded by age group, the proportion of graduate population in the 1910 country as well, as the number of graduates is still in the same age group (by counties) depending on the level of development).

This process - albeit somewhat lengthy - is a graduate of the history of Hungary and age group estimates can be estimated later.

Estimation of the proportion of graduates before the 1920s outside the Trianon border using the 1941 census

To my knowledge, the 1941 people still have untapped potential counting in a data communication. In historian and sociologist circles, the view that the 1941 census was only available from a historical statistical publication published in the 1970s was widespread because of the war between 1941 and 1945 and the political situation after 1945 did not allow - as in all earlier and later population - appear properly in the fourth to three quarters of the post-recruitment period. Based on this public knowledge, everyone uses these carefully compiled green volumes In particular, a series of data tables converted to occupational categories after 1949 are available as a special value in them. However, this publication stops from censuses because it provides data on the territory of today's Hungary,

while all of the 1869-2011 census publications are characterized by data from the *current* country. [1] However, in 1941, the CSO, of course, collected the data of the four times enlarged Hungary, and the data was collected by the Statute of the 1940s. he only started publishing in Szemléiben. This means that the "green" volumes of the 1941 census published in the 1970s only provide information on the 9.3 million inhabitants of the Trianon country, while the original announcements are about 14.7 million tees. - area. The difference between the two provides extremely important information on the graduate care of this five million people. The Cheslo The areas that have been crossed out of the city of Vác include elevated "graduate centers" such as Komárno, Rimaszombat, Kosice, Uzhgorod, Mukachevo and Beregszász. Marshall Islands, Szatmárnémeti, Nagykároly, Oradea, Zilah, Dész, Cluj-Napoca, Bistrita, Târgu-Mureş, Ciuc, Szekelyudvar place, Sepsiszentgyörgy. Yugoslavia's landlocked areas, such as Sombor, Novi Sad, and even the largest city outside Trianon, Subotica.

Of course, the boundaries of national expansion due to axial powers were only in the smaller part of the new borders (northeast, south and southwest) access line. The northern border modification was complemented by some truncated counties in Trianon, resulting in new truncated counties. The areas that were re-attached are therefore not suitable for representative calculations on Slovak territories, especially since the most important city of the western Slovak region is Bratislava and the northeastern Saxon cities - where many intellectuals lived - did not fall under the border review. The eastern figures are Northern Transylvania and Székely land counties, and even Central Transylvania to the extent that the two dominant Central Transylvanian counties, Bihar and Koloze, were split by the 1940 border, their mission centers can be analyzed as self-governing cities, both of which are on the Hungarian side of the border. of course, based on these data, the area attached to Romania cannot be safely estimated either, since the comparison of 1910 and 1941 data of large cities such as Timisoara and Arad with graduates. The 'vide "The comparison of the data of Transylvania in 1910 and 1941 is not possible due to the non-return of counties containing southern Saxon cities.

Table 1. Age group data in 1941

age Group	1941 Hungary	Trianon country in 1941	Gold
25-29	17977	10,890	1.65

30-34	36 604	24,664	1.48
40-44	30 805	21,723	1.41
50-54	23095	15 879	1.45
60-69	11869	8,380	1.41
Over 70	5216	3,496	1.49

(Source: Szathmári 1943, p. 648 and census of 1980, Volume 36, pages 213-219)

The ratios show that while the total population difference is tria 1.58 times between noni and 1941, the difference between the number of graduates level is lower for all age groups. This is understandable, as Budapest is the center of the Trianon area, with the diploma center of the entire Carpathian Basin. however, two phenomena are remarkable: the proportion of those over 70 is relatively high: the reason for this is that after Trianon the younger, at least 50 years of age, moved more and more from the displaced areas, and those over there were less mobile. For the 25 and 29 year-olds, the feedback areas seem richer in graduates. Which means that the young rural population of the disassembled areas, which has already acquired the image in the successor states is much more educated than the rural population in the country of Trianon.

This number is somewhat confronted with the realities of the present day Klebelsberg, and the many cultures represented by Hmanman.

Of course, you can distort the age group education of the 1941 census by having a graduate from Czech territory or from the old Serbian and Romanian territories. immigration, just to replace, in functionalist terms, Hungarian officials not sworn in to the new states; in a conflict paradigm, to influence the elites of the new centers - Bucharest, Prague, Belgrade. Some of these officials voluntarily, after the feedback from 1938-1941, or the organizing Hungarian public administration. At that time, the concept of "parachute" appeared in Hungarian journalism: it was intended to describe the mass phenomenon that the intellectual positions of the feedback areas were more likely to be accepted by Trianon Hungary. candidates with local capital as local Hungarians. So, for the time being, it is distorting the data of graduates of the age group in a precarious way.

Unfortunately, the census of the successor states contains very little data. (Recanim: 1940: 3, 24, 27, 30)

Estimation of the number of graduates before 1920 for the current field

We have a number of intelligence sessions with county-level data, and in the 1890s, 1900s, 1910s, this is also available in rough age groups, ie it compares can be under 39 years of age with 40-60 year olds. (Data is also available for people over the age of 60, but mortality would make it more difficult to estimate.)

We can examine which occupations are considered to be graduate.

We can see which occupations are graduate in the 1920 census Based on this, we can decide that the same groups are considered as graduates in the same census in the previous census. With this method, it there is a problem: the census of 1920 naturally informs the extent to which those belonging to the younger generation in 1910 may be graduates, but of course not the proportion of those belonging to the older generation in 1910, because they were 1920s. they were already dead. So it's just the age groups that match - would be complicated to do.

For some intellectual occupations, we can say that the number of people in a given intellectual occupation is well informed about the decades ago order of magnitude. This would typically be the medical and engineering track. However, in the case of these courses, there is also a diploma import of an unpredictable degree in the census: foreigners immigrant in the field of engineers, but in the case of doctors, in the case of foreign-born foreign-born training. We cannot judge the magnitude of this from the census, but large personal databases already exist. The list of working doctors can be compared with the Karády-Nastase Medical Clinic in Cluj-Napoca and the Karády-Nagy-Budapest Medical Graduate List based on the identity of the person and the year of birth. Based on this, the number of doctors at home and abroad who have graduated abroad can be estimated by age group. However, if you have a database of students from Seychelles enrolled abroad we are taking home graduate and student lists, it becomes clear that many people are in both places. That is, a large number of Hungarian graduates spent some half-years abroad. In other words, the number

of doctoral graduates of any year in the case of zero dropouts is not one eighth of the number of students enrolled in the previous semesters (eight semesters). but more.

There are many questions raised by the education of the arts, lawyers and age groups interconnections. Graduates of the Faculty of Arts did not necessarily become secondary school teachers - they could not expect it because the teachers' market for secondary school teachers was dominated by more than any other intellectual occupation. Protestant churches. This means that the Jews, who did not operate their own high school before 1919, could enter the secondary school to a lesser extent. lyára (Biro, 2013). Thus, the number of secondary school teachers in the age group is not well informed about the mass distribution of the Faculty of Arts.

The problem with lawyers is different in nature. Most of the lawyers are administrative officers however, the census does not take account of the administrative professions occupied by graduates in a separate table. The other diplo however, it is worth taking a look at the lawyer's profession, since it is the biggest diploma.

Graduated in the generation between 1873 and 1890 (when the generation was 15 years old) 74 judges per year; in the generation twenty years older 64. This is the mortal It may even mean that there is no growth in "judge training" (census 1920 p.170). but the absolute number is so small that the whole story of lawyer's training does not carry serious information. For lawyers, both numbers are 116, so they are morale we are also calculating - there would be a reduction. Of course, we need to add the number of lawyers to the lawyers. This leaves the number of older people virtually unchanged, but it almost doubles the younger generation. So we can talk about doubling in lawyer training.

The increase in the number of lawyers, the largest number of graduates, primarily means an increase in the number of lawyers. So it is not only that the administrative apparatus has grown enormously - as the critics of the era of dualist governments have, and their historiography - so emphatically emphasizes, but also that it is a modern partner. In fact, fewer things were decided on a mere habitual basis, or on the basis of raw power - disputes were more and more settled by litigation - that is, the market for lawyers.

Similar calculations can be done by other graduate or partially graduate groups also.

Number of graduates before 1920 in the current country

Suppose that the age composition of the graduate population as recorded by the census of 1920 is well informed about the conditions that existed 10-20-30 years earlier. That is, the massive movement of the First World War and the collapse of the country is not so peculiar that it can significantly distort the number of graduates.

Furthermore, let us assume that the mortality characteristic of graduates before World War I is similar to the next decades.

Table 2 Decrease in the number of graduates in each cohort between 1930 and 1941

		Men		Women	
1930sAge 1941	Decade of decline	denk	Decrease compared to 30-34 years old	Decrease by decade	Decrease compared to 30-34 years old
30-34	40-44	0.84	0.84	0.93	0.93
40-44	50-54	0.77	0.65	0.90	0.84
50-54	60-64	0.69	0.45	0.80	0.67
60-64	70-74	0.49	0.22	0.66	0.44

Table 3 Estimation of the number of 25-30 year old graduates from 1880 to 1910

Date of birth	The age of 25-30 is the census	Alive number of graduate men in 1920	Kalku number weight loss	Number of graduates in 1920	femaleKalku occupies an elevated number of reciprocal weight loss
1883 + -2 years	1910	10,391	11 295	689	714
1873 + -2 years	1900	6,324	8,489	306	346

1863 + 2 years	1890	4,604	8,371	187	248
1853 + 2 years	1880	2,539	7,579	78	140

"Original" graduates, the number of individual age groups is thus obtained that if in 1920 the observed individual ages graduate groups in the assumed mortality rate of - multiplied by its reciprocal. - increase of Hungarian mortality statistically ka unfortunately not informed that belonging to a kohorszhoz The number of graduates decreasing with age, from the table "Decrease in the number of graduates from each cohort between 1930 and 1941" (the 1941 population) lálás jelenlegi országterületre korlátozott adatait tartalmazza) mégis nyerhetünk bizonyos számadatokat arról, hogy évtizedről évtizedre mennyit csökken az egy kohorszhoz tartozó diplomások száma. Ezt a csökkenést vetítjük vissza 1920 előtti. (Vannak persze itt nem részletezhető torzító körülmények, pl. maga a világháború...)

Pontos számokhoz épp ezért nem juthatunk, „Az egyes korábbi népszámlálások idő pontjára kikalkulált diplomásszám” című táblázat adatait csak ezres nagyságrendben lehet figyelembe venni. Azt tudjuk tehát megbecsülni, hogy az egyes születési csoportok ezres nagyságrendben hány diplomást termelnek. Abban az esetben természetesen, ha azt gondoljuk, hogy az egyes évtizedekben nem változott érdemben a diplomázás átlagéletkora. Ennek az előfeltételnek az ellenőrzésére a népszámlálás iskolai végzettségi, korcsoportos adatai nem alkalmasak, ezért az egyetemi adatokhoz kell nyúlnunk - Karády Viktorral közösen végzett egyetemi anyakönyvi felvételeink az első pillantásra megerősítik ezt a lehetőséget.

Ezen belül nehezebb a helyzet a nők esetében. Ugyanis az 1920-as népszámlálás tanúsága szerint nagyszámban vannak olyan diplomás nők, akiknek fiatal korában még nem volt lehetséges az érettségizés, sem a diplomaszerezés. (Az érettségizettek vonatkozásában az 1910-es népszámlálási adat megtévesztő, mert a „nyolc középiskolai osztályt végzett” kategóriába a hatosztályos lányiskolát végzetteneket is besorolták...) Az 1920-ban 50 évnél idősebb diplomás nőkről már mindenképpen elmondhatjuk: vagy külföldön, vagy mindenképpen a „normál” kornál idősebben szereztek diplomát. Míg a 30 évnél idősebb férfi diplomások között az 50 év feletti diplomások aránya 31% volt, ugyanez az arány a nőknél pusztán 19%.

Célszerűbb tehát úgy fogalmazni, hogy az 1850 körül született férfiaknál évente ezer, az 1860 körül születetteknél 1200, az 1870 körül születetteknél 1500, az 1880 körül születetteknél 2000 diplomással számolhatunk évente. Ez nagyságrendileg ugyanazt a növekedést igazolja a diplomások oldaláról, melyet a tanulmány elején a hallgatószámmal kapcsolatban említettünk.

A hallgatóság összetétele 1920 előtt és után

Személysoros adatbázisaink a felekezeti, etnikai és regionális háttérre vonatkozó adatokat nyújtanak, s az elemszám - a teológiák kivételével - gyakorlatilag minden felsőoktatási intézményre nézve lehetővé teszi, hogy az 1900 előtti, 1900 és 1910 közötti, illetve 1910 és 1918 közötti állapotokat külön vizsgáljuk. Ez pedig a létszámváltozás és a társadalmi összetétel változása közötti összefüggést teszi leírhatóvá. A két háború közötti és az 1945 és 1949 közötti időszakra nézve pedig ezen adatok mellett az apára, eltartóra vonatkozó adatok is adóttak. [\[2\]](#)

A felsőfokú végzettségűek száma és aránya 1920 után

Ahogy korábban említettük, a felsőoktatás tömegesedését jelző különféle statisztikai jelzőszámok közül 1920 óta rendelkezésre áll a felsőfokú végzettségűek száma és aránya. Helytakarékosságonál fogva most egyszerre közöljük a harmadik és negyedik korszakot jellemző adatokat.

4. táblázat Az iskolázottsági piramis közepe és csúcsa az elmúlt évszázadban

	Nyolc évfolyam (tehát négy középiskola, vagy nyolc általános)	Érettségi	Felsőfokú végzettség
1920	9,0	2,9	1,0
1930	11,1	3,7	1,1
1941	12,9	3,3	1,1

1949	18,1	4,5	1,2
1960	28,6	7,0	1,9
1970	45,9	12,6	3,2
1980	59,1	19,7	5,1
1990	68,8	23,8	7,6
2001	79,9	32,5	9,8
2011	87,6	43,1	15,5

(2011-s népszámlálás)

A tömegesedés azt jelenti, hogy 2000-ben olyan gyakori a felsőfokú végzettség, mint az első világháború után a nyolc osztályos (tehát polgári iskolai vagy alsó középiskolai) végzettség volt. A társadalom legiskolázottabb tizede 1920-ban még csak négy középiskolát végzett, negyvenöt évvel később már érettségizett, újabb 35 évvel később pedig már diplomával rendelkezett.

A felsőfokú végzettségűek aránya a társadalomban 1949-ig évtizedenként csak kissé nőtt - évtizedenként legfeljebb 1,1-szeresére - növekedett, majd ezt követően évtizedről évtizedre több mint másfélszeresére nőtt. Még az 1990 és 2001 közötti lassabb növekedés is 1,29-szeres, majd - noha a telítődés felé tartó görbék fő szabályként laposodni szoktak - az utóbbi évtizedben ismét több mint másfélszeres. 1920 és 2000 között a diplomások aránya megtízszereződött, 2011-re tizenötszörösére nőtt. Ennek az elképesztő mértékű növekedésnek - illetve a korszak elején a növekedés szerény mértékének - összetevőiről lesz szó a továbbiakban.

A növekedéshiány és a növekedés fő faktora: a nők lehetőségei

1920-ban a diplomások elsősorban férfiak. Míg Európa más pontjain már több évtizede képeztek nőket - tehát a külföldi tanuláshoz a magyar középrétegek számára sem volt akadálya, az első magyar orvosnő pl. már 1879-ben diplomázott -, addig Magyarországon csak az 1890-es évek óta engedték a lányok egyetemre lépését. Az első világháború négyféle módon is kihatott a nők diplomaszerezésére.

First Egyrészt anyagilag megroppantotta a középosztályt, így annak lányai számára a tanulás immár nem annyira intellektuális ambíció, mint kenyérkereseti kérdés lett.

Second Másrészt az értelmiségi férfiak, mindenekelőtt a tanárok frontra kerülésével hirtelen pozíciókat nyitott a már diplomás nők számára. Ez pedig - éppen az akkor már leánygimnáziumokat látogató diáknépesség és szüleik számára - vonzó példaként szolgálhatott.

Third Harmadrészt a világháborús embervesztések hamar belátható következményeként csökkent a nősülni kívánó értelmiségi férfiak száma, ez pedig a diplomás családok státuszmegőrzést ambicionáló lányai számára a státuszmegőrzés hagyományos (tehát meg

226

NAGY PÉTER TIBOR! A TÖMEGESEDÉS ÉVSZÁZADA

felelő férj révén történő) útja mellett mind kívánatosabbá tette az önálló státuszmegőrzés lehetőségét, azaz a diplomaszerezést, a diplomás életutat. 4. Negyedrészt elmélyült és a társadalmi-politikai élet fő konfliktusává vált a politikai katolicizmus és a radikális-szocialista értelmiség ellentéte. Utóbbi csoport számára a feminizmus, a nők bevonása a nyilvános térbe elvi kérdéssé vált, melynek alapján az ehhez az oldalhoz tartozó, magukat ide pozicionáló családok számára lányuk egyetemre járatása akkor is fontossá vált, ha egyébként - egyéni habituális okoknál fogva - nem is ambicionálták volna azt. De a politikai katolicizmus erősödése a radikális-szocialista oldallal nem rokonszenvező, de a politikai katolicizmussal való - kormánypárti, rendszerhű - kapcsolaton álló - szembehelyezkedést fontosnak tartó protestáns (mindenekelőtt evangélikus) középosztály számára is kívánatosabbá tette a lányok taníttatását. A női tanulás összefonódása a radikalizmussal és szocializmussal ugyanakkor egyre valószínűbbé tette, hogy a lányiskolák tanári kara a klerikális konzervatív oldal számára nem kívánatos elemekkel töltődik fel. Így a klerikális konzervatív oldal is szorgalmazni kezdte, hogy a keresztény-konzervatív családok is taníttassák lányukat. [3]

Minthogy a magyar felsőoktatást domináló és a társadalom hatalmi struktúrájának gerincét alkotó jogászképzésbe és a gazdaság elitpozícióit domináló műegyetemre nem léphettek hölgyek, a nők részvétele a nagyobb szakmák közül a közgazdasági, orvosi és a bölcsészkar létszámára lehetett befolyással, de míg az előbbi kettőnek a tizedét, utóbbinak majd felét tették ki a nők. Az 1924/25-ös tanév 1458 nőhallgatójából 578-an bölcsészek, 367-en orvosok és 114-en közgazdászok voltak. Ezek a számok nagyon kicsik ahhoz képest, hogy 14424 férfi iratkozott be, s közülük 4238-an jogászként. *A felsőfokú végzettségűek számának csekély növekedését tehát a jogászképzés által dominált felsőoktatás viszonyai között a nőkre vonatkozó formális tilalom is fenntartotta.*

A második világháborúban nemcsak érvényesültek mindazok a hatások, amelyeket az első kapcsán megemlítettünk, de a nőoktatással kapcsolatos politikai összefüggések még markánsabbak voltak: a világháború után a régi rendszer összeomlott, s azok kerültek kormányra, akik már korábban is szorgalmazták a nők felsőoktatási egyenjogúságát. [4] A nemzetközi kontextus is erősebben támogatta a nők diplomássá válását, mint az első világháború után, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság hatalmai kevés dologban egyeztek meg, de ezek közé tartozott, hogy a nők felsőoktatási korlátozását egyértelműen helytelenítették.

Mindennek eredményeképpen 1946-tól a teljes felsőoktatás megnyílt a nők számára is. *A két háború közötti csekély növekedés egyik oka, a nők felsőoktatási korlátozottsága tehát megszűnt. Ez mindenképpen erős létszámnövekedéshez vezetett.*

5. táblázat A 25-30 éves felsőfokú végzettségű férfiak és nők száma

	Férfi	Nő	A nők aránya
1920	10 323	1 362	11,7%
1930	10 745	1 482	12,1%
1941	8 789	2 101	19,3%
1949	7 761	2 182	21,9%
1960	22 083	9 371	29,8%
1970	29 893	24 460	45,0%
1980	40 965	46 366	53,1%
1990	35 117	48 220	57,9%
2001	48 842	67 357	58,0%
2011	64 728	106 385	62,2%

(2011-es népszámlálás) ⁴

Az 1945 utáni gazdasági és társadalmi élet több olyan szférát is kitágított, mely iskolázott nők számára kínálkozott karrierterepül. Ezek közé tartozott egyrészt magának a (diplomás nők foglalkoztatásában korábban is nagy szerepet játszó) iskolarendszernek a kiterjedése, másrészt az állami bürokrácia létszámának megnövekedése. Utóbbi jelenség azért fontos, mert megnövekszik a beosztottak nélküli, illetve jelentős hatalommal nem járó, szerény jövedelemmel járó diplomás pozíciók aránya, melyet a férfiak mindig is szívesebben engedtek át nőknek. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya erősen visszaszorult, előbb az iparral, majd a kereskedelemmel szemben - ez az eltolódás is a női munkától legtávolabbi szférától, a női munkához legközelebbi szféráig vezetett. A kiskereskedelem, a kisipar - elsősorban ideológiai és társadalompolitikai célok áldozataként esvén - jórészt átadta helyét a szövetkezeti és állami szektornak, a nagyobb gazdasági egységek nagyobb gazdasági bürokráciát „igényeltek”; e jellegzetes gazdasági irodai munka már a két világháború között női munka volt, akkor zömében felsőkereskedelmi végzett lányok látták el.

Azaz nem egyszerűen arról van szó, hogy a lehetőségekkel élve a nők benyomultak a korábban a férfiak által dominált pályákra (pl. a jogra), hanem arról is, hogy ettől függetlenül megnövekedett azoknak a pozícióknak az aránya, amelyet korábban is nagyobb arányban töltöttek be nők.

A növekedéshiány fő faktora: a numerus clausus

Az 1920 előtti növekedési tendenciák az egyetemisták, illetve a leendő diplomások számára rendkívüli növekedését vetítették előre. A kiegyezés utáni évtizedek bármely időpontjában született férfiakról elmondhatjuk, hogy kb. másfélszer akkora esélye volt arra, hogy egyetemi diplomát szerezzen, mint egy tíz évvel korábban születettnek. Ez a növekedés természetesen nem egyenletesen érinti az egyes felekezeti csoportokat.

A növekedés egyik nagy tényezője a zsidók számának és arányának növekedése vala mennyi felsőfokú képzési ágban (Karády, 2012). Az egyetemre járókról az országos és fővárosi statisztika alapján vagy azt tudjuk megmondani, hogy milyen felekezeti összetételűek, vagy pedig azt, hogy milyen a szüleik foglalkozási összetétele, a kettő kombinációjával nem rendelkezünk. Ráadásul a budapesti egyetem beiratkozási anyakönyvei 1918 előttre nézve elpusztultak. ugyanakkor, hogyha kísérletet teszünk arra, hogy a középiskolai anyakönyvi adatok alapján az egyetemre, főiskolára járók szociológiai beazonosítását elvégezzük, arra a következtetésre juthatunk, hogy a zsidó kispolgárság - a legfeljebb polgári iskolai végzettségűek, kereskedők, iparosok - egyre növekvő arányban járatta egyetemre gyerekeit.

Mármint ez a zsidó kispolgárság - létszámában - rendkívüli mértékben megnövekedett. Ha a hallgatók apáinak nemzedékéhez tartozó, minimum négy polgárit vagy a négy középiskolát végzetek számát tekintjük kiindulópontnak, akkor a zsidó egyetemi hallgatók számának 1920 után nem alacsonyabbnak, hanem magasabbnak kellene lennie, mint 1910-ben. Mivel a szekularizációt a világi egyetemi tanulás tolóerejének tekintjük, sa történelmi Magyarországon nagyobb arányban éltek haszid, illetve ortodox csoportok, a maradék zsidóság „egyetemi hallgató kibocsájtó potenciálja” növekedett. Ha a jó tanulmányi eredményű középiskolások számát tekintjük az egyetemi hallgatóság forrásának, szintén a zsidó egyetemisták számának növekedését várhatnánk.

A numerus clausus, amikor korlátozta a zsidók arányát az egyetemen, egyben véget vetett az expanciónak is, hiszen egyszerűen nem volt elegendő középiskolát végzett és egyetemre járást ambicionáló fiatalember ahhoz, hogy a diplomáslétszám növekedjen. Ennek világos bizonyítéka, hogy a vidéki egyetemek a húszas években azért nem tartották be a numerus clausus zsidóellenes cikkelyét, mert ha betartják, egyszerűen nem tudták volna feltölteni a miniszteri rendeletben engedélyezett keretszámot: ez pedig intézményi létüket súlyosan megingatta volna.

A numerus clausus és a zsidók tanulását korlátozó rendeletek eltörlése után - 1945-1948-ban - megnövekszik ugyan az egyetemre beiratkozó zsidó vallású - és felekezeti hovatartozását megnevezni nem kívánó, életkora alapján vélhetően korábbi megíúsult tanulmányokat pótolni kívánó - hallgatók aránya, de a holokauszt következtében töredékre zuhant lélekszáma zsidóság a felsőoktatási létszám érdemi megnövelésében már nem játszott szerepet.

A növekedéshiány és a növekedés harmadik fő oka: az iskolaszervezet

Ha belátjuk, hogy a Horthy-korszak növekedéshiánya egyik fő oka a felsőoktatásba lépést ambicionáló keresztény diákok hiánya volt, akkor az is könnyedén belátható, hogy az iskolázottsági piramis közepét jelentő felső-középiskolázással kapcsolatos politika jelenti a felsőoktatás merítési bázisa szűkösségének fő okát. A századforduló tantervpolitikája a szélesebb tömegek számára belátható polgári iskola és a reáliskola között átjárhatóságot teremtett. Ez némi esélyt jelentett arra, hogy a polgári iskolát elvégzők néhány százaléka főreáliskolában folytassa tanulmányait, sa főreáliskolai érettségivel beiratkozzon a műegyetemre, vagy akár a bölcsészkar természettudományi szakjainak valamelyikére. Egy egyéb ként komplett reáliskolai érettségi birtokában - gyakran egy évvel később - sokan latin érettségit is tettek valamelyik gimnáziumban, ettől kezdve pedig a felsőoktatás valamennyi szektora nyitva állt előttük. A polgári iskola és a reáliskola közötti átjárhatóság már az 1920-as években csökkent, a 20-as évek második felében pedig csökkent a főreáliskolák száma is. A már alsó tagozatában is latint tanító reálgimnáziumok - melyekké a reáliskolák jórészt átalakultak - ötödik osztályai pedig sokkal kevésbé jelentettek vonzó továbbtanulási lehetőséget a polgáristák számára. Az 1934-es középiskolai törvény pedig egyszerűen megszüntette a reáliskolát mint iskolatípust. Ez az iskolaszervezeti átalakulás a potenciálisan felfelé tartó társadalmi rétegek iskolája, a polgári iskola elől gyakorlatilag elzárta az érettségig vezető felső középiskolai osztályokat.

Az iskolaszervezet 1945-ös reformja megnyitotta az utat a polgári iskolákból létrejött általános iskolai felső tagozatok diákjai számára az immár négy osztályos gimnáziumba, ami viszont törvényszerűen vezetett az egyetemek felé. Az egyetemi rendszer 1945 utáni növekedésének előfeltétele tehát az általános iskola létrejötte volt.

A felsőoktatás új közönsége 1945 után

A felsőoktatás „új” közönségével kapcsolatban az arányok változását nem könnyű mérni.

Ismeretes, hogy a hatvanas évek elejéig származás szerinti kvóták voltak, s később is több motiváció torzíthatta azt, hogy egy személy eltartójának foglalkozását miképpen rögzítette a felsőoktatási intézményi statisztika.

Létezik azonban egy forrás, amelyet mindezidáig nem aknázott ki a kutatás. Az 1960., 1970. és 1980. évi népszámlálás során megkérdezték az állampolgárokat, hogy az általuk eltartott személyek között hány általános iskolában, középiskolában, szakmunkásképzőben és felsőfokú intézményben tanuló eltartott személy van.

Ennek az adatnak egyszerűen nincs hol torzulnia, hiszen a dolgozókat a népszámlálási statisztika valamiképpen besorolja szellemi, fizikai, önálló, illetve önállókat és szervezetzeti tagokat segítő kategóriába. E besorolás lehet önkényes vagy érdekevezérelt, valamiképpen torzított, de arra semmilyen lehetőség nincs, hogy a besorolás a szerint változzon, hogy a megkérdezett személy által eltartott személy egyetemista és főiskolás-e, vagy általános iskolás. Feltételezve, hogy általános iskolába nagyjából mindenki jár, az egyes foglalkozási csoportok megoszlása az általános iskolások eltartói között jelentené azt a (virtuális) megoszlást, ahogyan a felsőfokú intézményekbe járóknak meg kellene oszlania, ha a felsőfokú intézménybe kerülés nem lenne társadalmilag szisztematikus. Az ettől való eltérés csökkenése, illetve növekedése mutatja, mikor milyen irányba változik a felsőoktatás közönsége.

A tömegesedés legelső pillantásra a következő számból tűnik ki: 1960-ban 28020 eltartott személy van a felsőoktatásban, 1970-ben már 59552, 1980-ban pedig 70823. Az 1960-1970-es évtizedben tehát 2,1-szeresére, a következő évtizedben további 1,2-szeresére nőtt ez a szám. Ebben a két évtizedben tehát több mint kétszeresére nőtt a felsőoktatásban tanulóként eltartottak száma.

Ezen belül is egyértelműen új közönségnek tekinthetők a nem szellemi dolgozók gyerekei, akik 15 ezerrel előbb 27 ezerre, majd 33 ezerre növelték számukat.

1960-ban több mint tízszeresen alulreprezentált csoport a mezőgazdasági önállók segítőinek lánygyermekai és a mezőgazdasági szervezetekben dolgozók segítőinek fiai. 0,15 alatti reprezentációval a mezőgazdasági fizikaiak lányai, a mezőgazdasági önállók segítőinek fiai rendelkeznek. A 0,15 és 0,2 közötti sávban már a városi csoportok is felbukkannak, az ipari munkások, a parasztok lányai mellett a mezőgazdasági szervezetekben segítők lányai tartoznak ide.

6. táblázat: Eltartott felsőoktatási hallgatók nemeként, az eltartó társadalmi státusza szerint

Eltartott felsőoktatási hallgatók száma (N)		Létszámnövekedés 10-20 év alatt					
1	w	1970	1980	1960-1970	1970-1980	1960-1980	
LÁNYOK							
ipar/fizikai/		1416	3649	6434	2,6	1,8	4,5
ipar/szellemi/		1088	4064	5394	3,7	1,3	5,0
ipar/önálló, segítő/		286	551	456	1,9	0,8	1,6
mezőgazdasági/fizikai/		723	2491	3688	3,4	1,5	5,1
mezőgazdasági/szöv. segítő/		4	2	0			
mezőgazdasági/szellemi/		207	1199	1473	5,8	1,2	7,1
mezőgazdasági/önálló/		664	125	99	0,2	0,8	0,1
mezőgazdasági/önálló segítője/		6	3	1			
mezőgazdasági/kisegítő gazd.-ban segítő		0	1	0			
egyéb/fizikai/		1733	4444	5159	2,6	1,2	3,0
egyéb/szellemi/		3642	9216	11495	2,5	1,2	3,2
egyéb/önálló, segítő/		69	161	167	2,3	1,0	2,4
FIUK							
ipar/fizikai/		2487	4213	6344	1,7	1,5	2,6
ipar/szellemi/		1818	5220	5801	2,9	1,1	3,2
ipar/önálló, segítő/		494	699	426	1,4	0,6	0,9
mezőgazdasági/fizikai/		1624	3490	3499	2,1	1,0	2,2
mezőgazdasági/szöv. segítő/		1	2	1			
mezőgazdasági/szellemi/		374	1546	1581	4,1	1,0	4,2
mezőgazdasági/önálló/		1612	195	152	0,1	0,8	0,1
mezőgazdasági/önálló segítője/		13	1				
mezőgazdasági/kisegítő gazd.-ban segítő		2	1				
egyéb/fizikai/		3765	6741	5903	1,8	0,9	1,6
egyéb/szellemi/		5871	11272	12543	1,9	1,1	2,1
egyéb/önálló, segítő/		121	266	207	2,2	0,8	1,7

Összesen	28020	59552	70823	2,1	1,2	2,5
----------	-------	-------	-------	-----	-----	-----

A két évtizedben a 2,5-szeres növekedés elsősorban a felsőbb csoportok javára történt. Az eredetileg is nagy létszámú csoportok között a tercier szektor szellemi alkalmazottainak lányai megháromszorozták, a fiai megkétszerezték létszámukat. Látványos növekedés jellemezte az ipari és agrárszférában dolgozók lányainak részvételét.

A „később diplomázás” az egyes nemzedékek felsőfokú iskolázottságában

A felsőoktatásba kerülés „királyi útja” az 1850-es évek óta, amikor az Entwurf bevezette az érettségivel végződő standard középiskolázást, többé-kevésbé az, hogy a 18 vagy évvesztés esetén 19, legfeljebb húsz éves korukban érettségit szerző diákok azonnal egyetemre, főiskolára mennek, sa felsőoktatási intézményt az arra rendelt idő alatt, vagy legfeljebb egy év elvesztésével elvégzik. Akárhogy is, a „királyi úton” végzők 25 éves korukra már diplomával rendelkeznek. Epp ezért az egymást követő nemzedékek 25-30 éveseinek diplomával rendelkezési aránya minden más statisztikai adathnál biztosabban mutatja a felsőoktatás életkorát tekintve „hagyományos” közönségének növekedését.

7. táblázat Az egyetemi, főiskolai stb. oklevéllel rendelkező népesség száma és megoszlása a 25-30 éves korcsoportban, valamint a megfelelő korúak százalékában, nemenként

			Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfiak fölénye
	Férfi	Nő	megoszlás, százalék		a megfelelő korúak százalékában		
1920	10 323	1 362	15,2	24,5	3,6	0,4	9,00
1930	10 745	1 482	14,0	17,8	2,9	0,4	7,25
1941	8 789	2 101	11,7	17,8	2,3	0,5	4,60
1949	7 761	2 182	10,0	14,0	2,1	0,5	4,20
1960	22 083	9 371	16,9	24,0	6,2	2,5	2,48
1970	29 893	24 460	14,8	26,6	8,1	6,7	1,21
1980	40 965	46 366	14,1	23,9	9,1	10,6	0,86
1990	35 117	48 220	9,2	14,2	11,2	15,7	0,71
2001	48 842	67 357	10,5	14,3	12,2	17,4	0,70
2011	64 728	106 385	10,3	13,1	20,9	35,3	0,59

A harmadik és negyedik oszlop azt a ritkábban elemzett számot mutatja, hogy a fiatal diplomások mekkora részét teszik ki a teljes diplomás népességnek. Jól látható, hogy a fiatal diplomás népesség különösen 1960 és 1980 között hatott ki látványosan a diplomástársadalomra, hiszen ebben az időben minden hatodik-hetedik diplomás férfi és minden negyedik diplomás nő fiatal volt.

Ugyanebben a három évtizedben a férfiak egykori roppant fölénye a diplomások számában elolvad. Bármely időpontra igaz természetesen, hogy a lányok hamarabb szerzik meg a diplomát, ezért a 30-34 éves korosztályt vizsgálva a férfiak fölénye kicsit nagyobb, illetve hátránya kicsit kisebb, de ez a tendencián nem változott.

A „királyi úton” kívüli, azaz 25 év feletti diplomázás nagyságrendjét úgy ítéldhetjük meg leginkább, hogy kísérletet teszünk arra, hogy megállapítsuk, mennyit nő egy-egy születési csoportban a felsőfokot végzettek aránya a „normál kor”, azaz a 25-29 éves korosztály, és harminc év múlva az 55-59 éves korosztályok között.

8. táblázat Az x időpontban 25-29 éves diplomás népesség és az x+30 időpontban 30 évvel idősebb diplomás népesség számának összevetése

	1920+30 év	1930+30 év	1941+30 év	1949+30 év	1960+30 év	1970+30 év	1980+30 év
FÉRFIAK							
1893+-2	0,66	0,54					
1903+-2		0,95	0,81				
1913+-2			1,69	1,07			

1923+-2				2,88	1,19		
1933+-2					1,54	0,94	
1943+-2						1,55	1,09
1953+-2							1,39

NŐK

1893+-2	0,78	0,77					
1903+-2		1,30	1,20				
1913+-2			1,84	1,25			
1923+-2				2,75	1,65		
1933+-2					1,69	1,13	
1943+-2						1,57	1,34
1953+-2							1,50

Az 1890-es évek elején született diplomás férfiak létszáma az 1920-at követő három évtizedben (nemcsak a természetes mortalitás, de a holokauszt, a világháborús pusztítás és az emigráció következtében is) 0,66-ára esett vissza, tehát - egyszerűbben szólva - 27 éves és 57 éves koruk között egyharmaduk vélhetően meghalt, s mivel a felnőttképzésnek e nemzedékben nincs nagy jelentősége, a kiesettek nem is pótlódtak az alsóbb iskolázási csoportokból. (A melléte lévő 0,54-es szám azt mutatja, hogy a tíz évvel később megfigyelt - tehát 37 éves - diplomásoknak 67 éves korukra alig több mint fele van életben. Az 56 és 67 év közötti csökkenés már a természetes mortalitás rovására írandó.)

Az 1900-as évek elején születettek közül az 57 éves korban megfigyelt szám a 27 évesen megfigyelt számot majdnem eléri. Tíz év alatt nem javulhatott ennyit a diplomások várható élettartama, tehát ez azt jelenti, hogy e nemzedékben már voltak, akik nem a klasszikus korban szereztek felsőfokú végzettséget.

Óriási az ugrás az 1910-es évek elején születetteknél, itt az 1941-ben megfigyelt 27 éves diplomásszám harminc év alatt 1,7-szeresre nőtt. Ha a mortalitás ugyanakkora, mint húsz évvel korábban, akkor az 1910-es évek elején született diplomás férfiaknak a többsége 30 éves kora után szerezte a diplomáját. A feltehetően levelező vagy esti képzésben szerzett diplomák aránya a legnagyobb az 1920-as évek elején születetteknél - e nemzedékben a férfiak kétharmada szerezhetette 30 évesnél idősebben diplomáját. Ennél a nemzedéknél tehát a nem királyi út nem másodlagos kiegészítője a királyi útnak, hanem ez a tipikusabb és társadalmilag fontosabb út.

Ha ezek után konkrétan megvizsgáljuk, hogy melyik évtized „felelős” leginkább a 30-on túl szerzett diplomákért, akkor megállapíthatjuk, hogy az 1920-as évek elején születettek leginkább 1949 és 1960 között szereztek be „pótlólag” diplomájukat, de ezt a nemzedéket minden más nemzedéknél jobban jellemzi az is, hogy 37 és 47 éves kora között diplomát szerez. A következő évtizedekben születettek körében a 27 és 57, illetve a 27-37 életév között szerzett diplomák aránya is kisebb, mint ennél a generációnál. Az utolsó 2001-2011-es évtizedben fordul meg a trend, azaz a 27-37 éves kor között szerzett diplomák aránya magasabb, mint az előző évtizedben. Ennek a jelenségnek az értelmezésére más alkalommal kerítünk sort.

9. táblázat A meghatározott időpontokban született diplomás népesség számának növekedése, illetve csökkenése a népszámlálások között

	1920	1930	1930	1941	1941	1949	1949	1960	1960	1970	1970	1980	1980	1990	1990	2001	2001	2011
FÉRFIAK																		
1893+-2	1,00		0,81		0,81		0,82											
1903+-2			1,00		0,95		1,00		0,85									
1913+-2					1,28		1,25		1,06		0,81							
1923+-2							2,20		1,32		0,99		0,91					
1933+-2									1,36		1,11		1,02		0,83			
1943+-2											1,37		1,14		1,00		0,96	
1953+-2													1,32		1,04		1,02	

1963+-2								1,21	1,14
1973+-2									1,59
NŐK									
1893+-2	0,99	0,95	0,83	0,97					
1903+-2		1,11	1,12	1,04	1,03				
1913+-2			1,19	1,36	1,14	0,81			
1923+-2				2,24	1,26	0,97	1,34		
1933+-2					1,29	1,11	1,18	0,86	
1943+-2						1,26	1,21	1,03	1,07
1953+-2							1,26	1,07	1,11
1963+-2								1,15	1,23
1973+-2									1,64

Az egyetemi és főiskolai szint

A felsőoktatás tömegesedése fontos tüneteként említhető, hogy a főiskolai szféra nagyság rendje erősen megnőtt. Becslésünk szerint - ami a TARKI-NPT-50000 nevű adatbázison [5] alapul, a tízes évek elején született felsőfokú végzettségű férfiak közel háromnegyedének egyetemi diplomája van, ez a következő évtizedekben születetteknél a népesség felére, majd az 1950 után születetteknél kétötödre esett vissza. A nők esetében eleve lényegesen alacsonyabb - egyharmados - az egyetemi végzettség aránya, és ez egyötödre esik vissza.

10. táblázat Az 1998-ban életben lévő diplomások megoszlása a diploma egyetemi, illetve főiskolai jellege szerint, %

Születési csoport	Főiskolai diploma	Egyetemi diploma
FÉRFI		
1911-1915	26,1	73,9
1921-1925	46,9	53,1
1931-1935	44,1	55,9
1941-1945	54,5	45,5
1951-1955	59,2	40,8
1961-1965	57,8	42,2
1971-1975	62,0	38,0
Nő		
1911-1915	66,7	33,3
1921-1925	63,3	36,7
1931-1935	62,8	37,2
1941-1945	67,1	32,9
1951-1955	74,8	25,2
1961-1965	79,3	20,7
1971-1975	78,1	21,9

Az 1973-as mikrocensus azt is lehetővé teszi, hogy a főiskolai/egyetemi jelleget, illetve a nappali/nem-nappali jelleget kombináltan tanulmányozhassuk: a főiskolai végzettséggel rendelkező, a húszas években született férfiak és nők egyaránt háromnegyede a nem királyi úton szerezte diplomáját. Az egyetemi végzettséggel rendelkezőknél ez csupán 40, illetve 29%. A felnőttoktatás ciklusait ugyan az oktatás és társadalompolitika generálja, de társadalmi következményei vitathatatlanként (Sáska, 1991).

11. táblázat A képzés szintjének, jellegének arányai születési csoportonként és nemenként

Születési csoport	Főiskolai nappali	Egyetemi nappali	Főiskolai nem nappali	Egyetemi nem nappali	N
FÉRFIAK					
1901-1910	29,4	55,0	9,2	6,4	109
1911-1920	23,3	31,9	32,5	12,3	163
1921-1930	12,4	29,7	36,6	21,2	306
1931-1940	13,9	44,6	32,7	8,9	303
1941-1950	42,5	33,2	20,7	3,6	386
NŐK					
1901-1910	33,3	44,4	18,5	3,7	27
1911-1920	25,5	17,6	49,0	7,8	51
1921-1930	13,5	29,4	45,2	11,9	126
1931-1940	16,4	41,8	33,9	7,9	177
1941-1950	37,2	26,2	32,0	4,6	328

(Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés - TDATA-B27: Magyarországi 1973-as mikrocenzus. Az 1959-nél korábban született személyek foglalkozástörténete. Verzió: 2007-01-19)

Ugyanennek az adatbázisnak a segítségével az egyes évtizedekben diplomát szerző csoportok rétegháttere is tanulmányozható. Ez azonban már végképp nem lehet ennek a tanulmánynak a tárgya.

A felsőoktatásban tanulók számának növekedése minden nemzedék számára az előző nemzedékhez képest érzékelhető valóság - ennek összes lélektani következményével. A „színvonal romlása” - mint társadalmi percepció is folyamatos (Lukács, 1992). E percepciót azonban nemcsak mérések nem támasztják alá, hanem másféle objektívációk sem: a csúcslét - a magyar Nobel-díjasok, vagy a nemzetközi kézikönyvek által legnagyobb értékűnek ítélt művészek, tudósok száma éppen abban a századforduló után diplomázó nemzedékben szaporodik fel, mely az első nagy növekedési ciklus egyik csúcspontja. A diplomázottak számának növekedése ellenére a Kádár-korszak végén, a rendszerváltás után a diploma léte/nemléte lett a legfontosabb társadalmi-gazdasági osztóvonal. A növekedés nem egyszerűen úgy történik, hogy mind több frissen érettségizett fiatal „benyomnak” a felsőoktatásba, hanem úgy is, hogy felnőtt, családos emberek - a társadalmi sikeresség feltételének érzvén azt - tanulni kezdenek. A felsőoktatás és a felsőiskolázottak létszámnövekedése, a létszám megoszlása az egyes ágazatokban és képzési szinteken - mindig komplex társadalmi jelenség -, ezért a diplomások számának növekedését vagy stagnálását az egyes korszakok konkrét feltételei között lehet megítélni - egyszerűen nem mondható ki (még ha a haszon mibenlétében meg is egyeznénk) -, hogy a tömegesedés mekkora mértéke hasznos, és mekkora káros.

IRODALOM

1920. évi népszámlálás. Összefoglaló kötet.

1980. évi népszámlálás. 36. kötet.

2011. évi népszámlálás. 3. Országos adatok, Budapest, 2013.

ANDOR MIHÁLY (2002): Diplomás szülők gyermekei. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 2. sz., 191-210. p.

B. KÁDÁR ZSUZSANNA (2009)= Kéthly Anna. In: *Rubicon*, 2009. 4. sz., lásd még: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/kethly_anna/

BIRÓ ZSUZSA HANNA (2013): *Német szakos bölcsészek és középiskolai némettanárok Magyarországon (1895–1945) — kollektív életúttelemezés*. PhD értekezés

BLASKÓ ZSUZSA (2002): Pályakezdő diplomások a munkapiacra. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 2. sz., 301-312. p.

CSÁKÓ MIHÁLY (2002): ... és a doktor úr gyereke?: adalékok egyes értelmiségi kategóriák gyerekeinek felsőfokú továbbtanulásához.

In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 2. sz., 211-266. p.

FORRAY R. KATALIN (2002): Expanzió középfokon. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 1. sz., 13-27. p.

GYÖRGYI ZOLTÁN (2004): Frissdiplomás fiatalok a munkaerőpiacon. In: *Educatio*, 2004. (13. évf.), 1. sz., 163-173. p.

HRUBOS ILDIKÓ (2000): Új paradigma keresése az ezredfordulón. In: *Educatio*, 2000. (9. évf.), 1. sz., 13-26. p.

HRUBOS ILDIKÓ (2002): Differenciálódás, diverzifikálódás és homogenizálódás a felsőoktatásban. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 1. sz., 96-106. p.

HRUBOS ILDIKÓ (2006): A 21. század egyeteme. In: *Educatio*, 2006. (15. évf.), 4. sz., 665-684. p. KARÁDY VIKTOR (1955): A középiskolai elitképzés első történelmi funkcióváltása Magyarországon (1867-1900). In: *Educatio*, 1995. (4. évf.), 4. sz., 639-667. p.

KARÁDY VIKTOR (2012): *Allogén elit a modern magyar nemzetállamban. Történelmi-szociológiai tanulmányok*. Budapest, John Wesley Publisher, 2012, Wesley Egyház- és Vallás szociológiai Kutatóközpont, 2012. (Szociológiai dolgozatok 6.)

KARÁDY VIKTOR és LUCIAN NĂSTĂȘĂ (1994): *The University of Kolozsvár/Cluj and the students of the Medical Faculty, 1872-1918* / by; [publ. by the] Central European University, Ethnocultural Diversity Resource Center, Budapest, 1994.

KOZMA TAMÁS (2010): Expanzió. In: *Educatio*, 2010. (19. évf.), 1. sz., 7-18. p.

LADÁNYI ANDOR (1969): *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest.

LADÁNYI ANDOR (1999): *A magyar felsőoktatás a 20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

LADÁNYI ANDOR (2002): A diplomások száma és összetétele. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 2. sz., 179-190. p.

LENGYEL GYÖRGY - BARTHA ATTILA (1995): Az iskolapadból a csúcsra: a gazdasági elit képzettsége és karriermintái a kilenvenes évek első felében. In: *Educatio*, 1995. (4. évf.), 4. sz., 598-613. p.

LUKÁCS PETER (1991): Színvonal és szelekció. Bp.: *Educatio*, 1991. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1943. 12. sz.

Mazsu János (2012) *Tanulmányok a magyar értelmiség társadalomtörténetéhez, 1825-1914*. Gondolat, Budapest.

NAGY PETER TIBOR (1999): Minőségek versengése. In: *Educatio*, 1999. (8. évf.), 3. sz., 429-460. p. NAGY PETER TIBOR (2006): A humboldti és a post-humboldti egyetem diplomásai a magyar társadalomban. In: *Educatio*, 2006. (15. évf.), 4. sz., 703-718. p.

NAGY PETER TIBOR (2010): A felsőfokú végzettségűek státusz-inkonzisztenciája. In: *Educatio*, 2010. (19. évf.), 3. sz., 402-418. p.

Népszámlálási adatbank: <http://konyvtar.ksh.hu/neda>

POLÓNYI ISTVÁN (1999): Finanszírozás és a felsőoktatás minősége. In: *Educatio*, 1999. (8. évf.), 3. sz., 598-608. p.

POLÓNYI ISTVÁN (2000): Egyre többet, egyre kevesebbet? In: *Educatio*, 2000. (9. évf.), 1. sz., 43-61. p.

POLÓNYI ISTVÁN (2008): A felsőoktatás minőségügye. In: *Educatio*, 2008. (17. évf.), 1. sz., 5-21. p.

POLÓNYI ISTVÁN (2010)= Foglalkoztathatóság, túlképzés, Bologna. In: *Educatio*, 2010. (19. évf.), 3. sz., 384-401. p. POLÓNYI ISTVÁN (2011): *Az ezredforduló hazai oktatása: háromnegyed évtized tanulmányai az oktatásról, oktatásgazdasági, oktatáspolitikai nézőpontból*. UMK, Budapest.

RECENSĂMÎNTUL GENERAL AL POPULATIEI ROMÂNIEI DIN 29 DECEMBRIE 1930 VOLUMUL V.

EDITURA: Institutul Central de Statistica Bucuresti Tiparit: Bucuresti 1940

RÓBERT PÉTER (2000): Bővülő felsőoktatás: ki jut be? In: *Educatio*, 2000. (9. évf.), 1. sz., 79-94. p.

SÁSKA GÉZA (1992): *Ciklikusság és centralizáció: a központosított tanügyigazgatás és a felnőttoktatás esete*. Educatio Kiadó, Budapest.

SÁSKA GÉZA (2002): Az autonómiák kora. In: *Educatio*, 2002. (11. évf.), 1. sz., 28-48. p. **SETÉNYI JÁNOS** (1993): A főiskolai szektor modernizálódása. In: *Educatio*, 1993. (2. évf.), 3. sz., 465-475. p. Statisztikai Evkönyvek **SZATHMÁRI GÁBOR** (1943): Az 1941. évi népszámlálás műveltségi adatai. In: *Statisztikai Szemle*, 1943 dec. 643-649 pp.

SZŐGI LÁSZLÓ (SOROZATSZERK.): *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*, Budapest (1994-2014)

VARGA JÚLIA (2010): Mennyit ér a diploma a kétezres években Magyarországon? In: *Educatio*, 2010. (19. évf.), 3. sz., 370-383. p.

VEROSZTA ZSUZSANNA (2010): A foglalkoztathatósághoz kötődő hallgatói várakozások. - In: *Educatio*, 2010. (19. évf.), 3. sz., 460-471. p.

1

---

[1] Különösen érdekes e vonatkozásban, hogy sem a trianoni sokk hatása alatt született 1920-as, sem az aktív revíziós külpolitika szellemi légkörében megjelenő 1930-as népszámlálási kötetek nem élnek a lehetőséggel, hogy az elcsatolt országrészekről adatokat szerezzenek.

[2] Forrás: <http://elites08.uni.hu>

[3] 1918 őszén Tormay Cecil által megalapított Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége

[4] A két háború közötti parlament egyetlen nőképviseelője a szociáldemokrata Kéthly Anna szakterületét tekintve éppen oktatáspolitikával foglalkozott -, s 1945-ben pártján belül is megerősödve került a parlamentbe. (B. Kádár, 2009)

[5] Az adatbázis a TÁRKI 1997-2000 közötti Omnibus 1500 fős almintáiból lett aggregálva, 50 ezres létszámmal. Az adatbázis részletes leírását l. az *Educatio* 2010. 2. sz. 278. oldal 13-as lábjegyzetében.